

Teko, tekijä ja uhri seksuaalirikosten rikosoikeudellisessa kontekstissa

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

9.5.2016

Seksuaalirikoksen väkivaltatunnusmerkit

- Raiskaus (RL 20:1)
- Henkilöön kohdistuva väkivalta
- Väkivallan uhka
- Avuttoman tilan hyväksikäyttäminen
- Sukupuoliyhteys
- Lievennetty asteikko
 - Vähäisyys
 - Ei sovellu, jos on käytetty väkivaltaa

Mitä suojataan

- Suojelukohteena seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja vapaus
 - KKO 2014:85, 2015:50
 - Seksuaalisessa hyväksikäytössä sama suojelukohde
 - Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä myös lapsen terveys
- Kuitenkin raiskauksen tekotavoista kaksi edellyttää enemmän
 - Väkivalta tai uhka
 - Ei siis perustu suostumusmallille
 - Tunnusmerkistö on pitkän historiallisen kehityksen tulos
 - Rajanveto pahoinpitelyyn ja vapaudenriistoon
- Avuttoman tilan hyväksikäyttäminen
 - Aika lähellä suostumusmallia käytännössä

Sukupuoliyhteys

- Määritelmä
 - Tunkeutuminen sukupuolielimeen tai peräaukkoon millä välineellä tahansa
 - Tunkeutuminen sukupuolielimellä toisen kehoon tai toisen sukupuolielimen ottaminen omaan kehoon
- Sukupuolineutraalius
- Muut tekotavat (seksuaalinen teko)arvioidaan pakottamisena seksuaaliseen tekoon (RL 20:4), seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20:5), lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä (RL 20:6) tai seksuaalisena ahdisteluna (RL 20:5a)
 - Pakottamisessa väkivalta tai sen uhka taikka avuttoman tilan hyväksikäyttö, muut mainitut tunnusmerkistöt eivät edellytä väkivallan tai uhan käyttämistä

Syyksiluettavuus raiskauksessa

- Tahallisuus
 - Tietoisuus rangaistusvastuun perustavista tosiseikoista
 - Uhka ja väkivalta eivät voi olla muuta kuin tahallisia
 - Avuttoman tilan hyväksikäytössä voi olla näyttöongelmia myös tahallisuuden suhteen
 - Näyttöongelmia aiheutuu myös todistelullisesta asetelmasta
 - Sana vastaan sana
 - Ketä uskotaan?

Rangaistusvastuu

- Lähtökohtana tekorikosoikeus
- Teon
 - Vaarallisuus
 - Vahingollisuus
 - Asiantuntijatodistelun merkitys
 - Motiivi
 - Syyllisyys
 - Yleistävyys
 - Oikeudenmukainen sovitus

Kriminaalipoliittinen työnjako

- Miksi rangaistaan?
 - Kriminaalipoliittinen päätöksenteko ja tutkimus
- Mistä rangaistaan?
 - Eduskunta määrää rajat
 - Lainsoveltaja täsmentää
- Miten rangaistaan?
 - Eduskunta määrää rangaistuksista ja niiden määräämisen perusteista
 - Lainsoveltaja soveltaa Eduskunnan määräämiä kriteereitä
 - Lainsoveltajan harkintavalta meillä varsin laaja
 - Laji
 - Määrä

Rangaistusasteikot

- Varsin laajoja
- Vaihtelevat rikostyypeittäin
- Osoittavat tekojen moitittavuusasteita
 - Pyrkimys yhtenäiseen sääntelyyn eri rikostyyppien välillä
 - Vertailun vaikeus (oikeushyvät eivät painoarvoltaan samanlaisia)
- Miksi asteikot?
 - Teot hyvin erilaisia
 - Jättävät tarpeellista harkintavaltaa soveltajalle

Rangaistusasteikot

- Vähimmäisrangaistus

- Lainsäätäjän käsky lainkäyttäjälle, ettei sitä lievemmin saa rangaista, ellei laissa ole erityissäännöstä, joka oikeuttaa alittamaan minimin
- Minimejä säätämällä Eduskunta voi tehokkaasti ohjata lainkäyttöä
 - Käytetty paljon esimerkiksi Yhdysvalloissa

- Enimmäisrangaistus

- Lainsäätäjän käsky lainkäyttäjälle, ettei sitä ankarammin saa rangaista
- Ei kovin tehokas ohjauskeino, jos halutaan nostaa rangaistustasoa tai ehkäistä esimerkiksi ehdollisen vankeuden käyttöä tietyissä rikostyypeissä

Rangaistusvastuu käytännössä

- Raiskaus
 - Asteikko 1-6 vuotta vankeutta
 - Keskirangaistus
 - Ehdolliset 17 kuukautta
 - Ehdottomat 22,3 kuukautta
- Törkeä raiskaus
 - Asteikko 2-10 vuotta vankeutta
 - Keskirangaistus 43,5 kuukautta
 - Ehdollinen vankeus hyvin harvinainen tässä rikostyypissä
 - 2 vuoden minimi esteenä

Rangaistusvastuu käytännössä

- Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö
 - Asteikko 4 kuukautta-4vuotta vankeutta
 - Keskirangaistus
 - Ehdolliset 6,8 kuukautta
 - Ehdottomat 5,9 kuukautta
- Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö
 - Asteikko 1-10 vuotta vankeutta
 - Keskirangaistus
 - Ehdolliset 15,3 kuukautta
 - Ehdottomat 22,5 kuukautta

Rangaistusvastuu käytännössä

- Soveltamiskäytäntö on lievää suhteessa enimmäisrangaistuksiin
 - Normaalirangaistusajattelu
 - Mikä on tyyppitapaus?
 - Voisiko olla tapaus, josta tuomitaan $\frac{1}{4}$ maksimista? Nyt tyyppitapaus näyttäisi johtavan huomattavasti tätä lievempiin rangaistuksiin.
- Kuitenkin yksittäistapauksissa mittaaminen voi olla tuntuvasti ankarampaa
 - KKO 2014:85 (törkeä raiskaus 5,5 vuotta vankeutta)

Mitä tarvitaan?

- Rikoslajikohtaisesti eriytynyttä keskustelua
 - Yleinen rangaistustason nosto ei ole perusteltua
 - Kustannus/hyöty- analyysi on arvossaan tässäkin
 - Mitä rankaiseminen maksaa, miten ankara tai lievä taso on siedettävä
 - E erityishuomio väkivalta- ja seksuaalirikoksiin
 - Otetaanko uhrin kärsimys todesta?
- Myös kansalaiskeskustelu on otettava todesta
 - Moraalinen näkökulma, luottamus ja yleinen lainkuuliaisuus
 - Rangaistustasosta ei kuitenkaan päätetä huutoäänestyksellä, mutta rangaistustaso ei saisi (ainakaan periaatteessa) liikaa etäännyä ihmisten moraalikäsityksistä
 - Tutkitun tiedon tulee jatkossakin olla kriminaalipolitiikan kulmakivenä

Tekijät

- Lähes yksinomaan miehiä
- Viidessä tapauksessa kuudesta suomalainen
- Ulkomaalaisten osuus (16 %) nelinkertainen väestöön suhteutettuna
 - Ulkona tehtyjen rikosten osalta merkittävästi prosenttiosuus suurempi
 - Johtopäätökset varovaisia, nyt kysymys on poliisin tietoon tulleista rikoksista
 - Etninen tausta tai kulttuuritausta ei vaikuta
 - Tekojen arviointiin
 - Rangaistuksen määräämiseen
 - Vrt. kuitenkin ympärileikkaustapaukset KKO 2016:24-25 ja KKO 2008:93

Mitä vaikuttavat tekijän olosuhteet?

- Erityisestävyys
- Integraatio
 - On otettava huomioon rangaistuksen täytäntöönpanossa
- Rankaisemisesta johtuvien haittojen minimoiminen

Mitä vaikuttavat tekijän olosuhteet?

- Punninta
 - Teon vakavuus ja moitittavuus
 - Juopumus ei lievennysperuste
 - Uhrin käytös ei lievennysperuste
 - Lyhyt kesto, tekopaikka tai tuttu uhri eivät lievennysperuste
 - Tekijän kulttuuritaustalla ei merkitystä
 - Tekijän olosuhteiden ja ennusteen huomioon ottaminen
 - Pidättyvä suhtautuminen
 - Ongelma lähinnä lapsiin kohdistuvissa jutuissa, jotka saattavat tulla ilmi pitkän ajan kuluttua teosta. Mikä merkitys on sillä, että tekijä on saanut elämänsä järjestykseen?
 - KKO 2013:31 (varoitettava esimerkki yksilöllisten seikkojen korostamisesta?)

Raiskauksen uhrin oikeudet

- Oikeus vaatia rangaistusta
- Oikeus vahingonkorvaukseen
 - Myös valtion varoista
- Oikeus oikeudenkäyntiavustajaan
- Mahdollisuus videokuulemiseen
 - Lapset säännönmukaisesti
 - OK 17:24 myös aikuiset seksuaalirikosten uhrin tietyin edellytyksin
- Oikeus tukitoimiin
 - Rikosuhridirektiivi
 - Esitutkintalain muutokset 1.3.2016
 - Eriyisen haavoittuvuuden tunnistaminen
 - Tukitoimista informoiminen
 - Tukitoimiin ohjaaminen

Uhrin myötävaikutus?

- Ei oteta huomioon tahallisissa rikoksissa
 - Miten joku voisi myötävaikuttaa väkivallalla uhkaamiseen tai väkivaltaan?
- Uhrin käyttäytymisen ei pitäisi olla lainkaan todistelun kohteena
- Uhrin käyttäytyminen ei vaikuta rikosvastuuseen
 - Humala
 - Huolimattomuus, ajattelemattomuus
 - Pukeutuminen
- Rikostorjunta
 - Uhriutumista voi kuitenkin välttää
 - Vapauttaan kannattaa rajoittaa, jotta ei joutuisi rikoksen uhriksi
 - Lapsiakin kannattaa ja pitää varoittaa riskeistä
 - Rikoslaki ei auta aktuaalisessa rikostilanteessa

Uhri todistelussa

- Kertomuksella merkittävä näyttöarvo
- Näyttöarvoon vaikuttaa
 - Motiivi pysyä totuudessa tai valehdella
 - Perättömiäkin ilmoituksia valitettavasti tehdään
 - Uhrin (ja tekijän) juopumustila tekohetkellä
 - Ajallinen etäisyys
 - Kertomuksen yhteensopivuus muun näytön kanssa
 - Uhrin toiminta teon jälkeen
 - Missä vaiheessa ilmoitus on tehty
 - Teknisen näytön turmeltumattomuuden varmistaminen